

УДК 329.

КБТ 60.84

<http://dx.doi.org/10.29228/metafizika.29>

*Şəfəq ƏHMƏDOVA**
(Azərbaycan)

AMEA, Fəlsəfə və Sosiologiya
İnstitutu

Siyasi münaqişələrin mahiyyəti və onların həllində informasiyanın rolu

Xülasə

Məqalədə siyasi münaqişə anlayışına münasibət bildirilib və eyni zamanda, sosial-siyasi nəzəriyyələr tarixində bu problemin məzmunu və mahiyyətini bildirən fikirlər və qənaətlər nəzərdən keçirilib, müasir politoloqların fikirləri ümumiləşdirilib. Münaqişənin tərkib elementləri sırasında informasiyanın əhəmiyyəti göstərilir və tədqiqatçıların buna münasibəti işıqlandırılır. Məlum olduğu kimi, sosial proseslərin sürətlənməsi, resurslara sahib olmaq uğrunda mübarizə böyük insan kütlələrini hərəkətə gətirərək tarixdə dönüş nöqtələrinin baş verməsi ilə nəticələnir. Tarix qanla və böyük qurbanlar hesabına yazılır. Nəticədə bir-birini əvəz edən yeni sivilizasiyalar meydana gəlir. Bu zaman müharibələr və münaqişələr rabitə texnologiyaları rolunu oynayır. Dünya dəyişir, yeni inkişaf mərhələsinə doğru irəliləyir və təsir burada global və dönməz xarakter daşıyır. İnformasiya insan tarixində mühüm amil rolunu oynayır və münaqişə baxımından vacib sosial hadisədir, buna görə də siyasi fəaliyyətdə hərtərəfli nəzərə alınmalıdır. Məqalədə siyasi münaqişələrin inkişafında və həllində informasiyanın rolu ilk növbədə onların mahiyyətinin düzgün təyin edilməsi ilə bağlıdır. Mahiyyəti müəyyən ediləndən sonra onun həlli yolları ilə bağlı siyasi, iqtisadi, hərbi və insani informasiya nəzərdən keçirilir və qiymətləndirilir. Mü-

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Fəlsəfə İnstitutu, Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru,

e-mail: shafag.ahmadova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8671-5757>

naqişə tərəfləri öz mövqelərini möhkəmləndirmək üçün düşmən tərəfə təhrif edilmiş, saxta informasiyanı çatdırmağa çalışır. Bunu üçün müxtəlif kanallardan və texnologiyalardan istifadə edir. İctimai rəyin formalaşması da burada mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları insanlar, hətta düşmən mövqelərdə duran tərəflərin ünsiyyəti üçün real şərait yaradır. Birbaşa təsir cəmiyyətin ümumi mənəvi-psixoloji durumu ilə yanaşı “yumşaq güc” taktikasının digər imkanlarından da istifadə etməyə köməklik göstərir. Azərbaycan ərazilərin azad edilməsi göstərilən amillərin rolunu bir daha təsdiqləmişdir.

***Açar sözlər:** informasiya təhlükəsizliyi, siyasi münaqişələr, münaqişələrdə obyektiv və subyektiv amillər, dövlət siyasəti, beynəlxalq siyasi münasibətlər.*

Giriş

Dünyada qruplar, ölkələr, xalqlar arasında yaranan münaqişələr həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Qədim dövrlərdən etibarən mütəfəkkirlər münaqişələri sosial problemlərin ümumi kontekstində araşdırmış, onların xarakteri, məzmunu və aradan qaldırılması yollarına dair məsələləri nəzərdən keçirmişlər. Müasir dövrdə sosial əlaqələrin və münasibətlərin mürəkkəbləşməsi tədqiqatçıları münaqişə məsələsinə daha çox diqqət yetirməyə məcbur edir. Bu gün münaqişələrin inkişaf dinamikası çox vaxt fəlakətli nəticələrə, o cümlədən müharibələrə, itkilərə, dünya nizamının yenidən qurulmasına və s. səbəb olur.

Problemin işlənmə dərəcəsi.

Cəmiyyət tarixini öyrəndikcə burada baş verən hadisələrə ilk növbədə onların qarşılıqlı əlaqəsi, səbəb-nəticəsi baxımından qiymət verilir. Məlum olur ki, burada yaşanan hallar ziddiyyətlərlə və yaranan şəraitlə bağlı olaraq meydana gəlir. İnkişafın özü belə ziddiyyətlərə gətirib çıxarır ki, nəticədə onların həlli tələb olunur. Bunu tarixçilər, eləcə də, digər humanitar və ictimai elm nümayəndələri öz tədqiqatlarında araşdırmış və qiymətlərini vermişlər. Şüurlu şəkildə problemlərin dərkini onların ümumiləşdirilməsinə, real həyatda tətbiqinə gətirib çıxarır. Cəmiyyətin idarə olunması məhz belə nəzəri-praktiki qənaətlərə və müddəalara əsaslanır. Hər bir dövr bəşəriyyət qarşısına yeni tələblər qoyur, həmin tələblərin həlli isə şüurlu, elmi münasibətlər tələb edir. Elmin, texnologiyanın, informasiya bazasının inkişafı imkan verir ki, hər

bir tarixi fakt və yaxud proses dərindən öyrənilsin, qiymətləndirilsin və inkişafın sonrakı mərhələsində istifadə edilsin. Burada faktların obyektivliyinin şübhə altına alınmaması şərti də var ki, bu da həmişə gözlənilmir.

Bu məqalədə münaqişənin yaranmasında əsas rol oynayan amillər və şərtlərlə bağlı elmi yanaşmaların tarixi icmalı verilir. Tanınmış mütəfəkkir və müasir tədqiqatçıların problemə münasibətini araşdırmaq üçün biz onların irsinə müraciət etmişik.

Münaqişə anlayışına yanaşmalar

Siyasi münasibətlər son 10-15 min ildə ictimai həyatın vacib bir hissəsinə çevrilmişdir. Cəmiyyətin quruluşunu, idarəetmə xarakterini, onun idealları və normalarını insanların fəaliyyət xüsusiyyətləri təyin edir. Siyasi münasibətlər hər hansı digər sosial münasibətlər kimi, müxtəlif insan qruplarının müəyyən maraqları və ehtiyacaları əsasında formalaşır. Siyasi fikir və münasibətlər idarəetmə strukturlarına təsir göstərir, sosial təbəqələr və qruplar arasındakı əlaqələrin xarakterini müəyyənləşdirir və ən əsas sosial qurumların fəaliyyətinə (iqtisadi, dini, mənəvi və s.) təsir göstərir.

Siyasi qarşıdurmanı ifadə edən bu ictimai fenomen ehtiyatlar və mənafeələr üzərində qurulan maraqların toqquşmasını bildirir. Aristotelin dövründən bəri münaqişəni məhz yuxarıda göstəriləyi kimi xarakterizə edirlər. Məşhur ingilis filosofu Tomas Hobbs inamsızlıq, rəqabət və şöhrət istəyi açıq qarşıdurmaya səbəb olduğu halda “hamının hamıya qarşı müharibə”si anlayışını irəli sürdü. Özünün “Leviatan” əsərində Hobbs münaqişənin cəmiyyətin təbii vəziyyəti olması nəticəsinə gəlmiş və müharibə və münaqişələrin səbəblərini göstərmişdir (Горбс 2017:). Yeri gəlmişkən, müasir beynəlxalq münasibətlər sosiologiyasının banisi Raymond Aron da hər hansı bir dövr, o cümlədən müasir dövr cəmiyyətləri üçün müharibələrin normal hal olduğunu göstərmişdir (Арон 2000:).

Müxtəlif sinif və cəmiyyətlərin sosial qrupları arasında antaqonizmin labüdlüyünü qeyd edən Karl Marksın yanaşması xüsusi maraq doğurur. O, hesab edirdi ki, buradakı ziddiyyətlərin əsasını istehsal vasitələrinə olan münasibət təşkil edir. Məhz buna görə də şəxsi mülkiyyətin mövcudluğu ziddiyyətlərə səbəb olur. Marksın fikrincə, varlıların bir sosial təbəqə kimi aradan qaldırılması və sərvətin cəmiyyət üzvləri arasında məcburi şəkildə bərabər paylanması yolu bu məsələni həll edə bilər.

Marksdan sonra da inkişaf etmiş sosiologiya və psixologiya kimi elm sahələrində münaqişə vəziyyətinin yaranması insanın təbiəti və şüuru ilə əlaqələndirilmişdir. Hesab olunmuşdur ki, münaqişə cəmiyyətin müəyyən bir patologiyasıdır və bu aradan qaldırılmalıdır. B. Malinovski və Redklif-Braundan başlayaraq struktur funksionalistlərin də bu sahə üzrə fikirləri məlumdur. Parsons və Merton ictimai həyat şəraitinin yenilənməsi üçün münaqişənin rolunun təbii bir fenomen olduğunu ardıcıl olaraq qeyd etmişlər. Münaqişə sosial münasibətlərin daha mütərəqqi inkişafına gətirib çıxarır.

Georq Zimmel funksional münaqişə nəzəriyyəsinin banisi hesab olunur. Onun əsas fikri münaqişənin ümumbəşəri bir fenomen olmasıdır. Cəmiyyətdə harmoniya tam olaraq ancaq münaqişə nəticəsində yaranır. Çünki cəmiyyətin irəli getməsi, qrupların və bütün cəmiyyət üzvlərinin əməkdaşlığının formalaşması inkişaf impulslarının sayəsində baş verir (Громов и др. 1996: 29). Zimmel həm də münaqişə nəzəriyyəsinə “üçüncü tərəfin” daxil edilməsi ideyası ilə məşhurlaşmış. O göstərirdi ki, “yalnız üçüncü tərəfin meydana gəlməsi çoxşaxəli münasibətlərin qurulmasına, fərqlərin tanınmasına, koalisiyaların formalaşmasına, əks elementlərin uydurma homogenliyi əvəzinə qrup həmrəyliyinin yaranmasına fürsət verir”. Burada mürəkkəb sosial qarşılıqlı əlaqələr dinamik bir proses kimi həyata keçirilir” (Межэтнические конфликты, 1991: 15).

Ötən əsrin 50-ci illərində cəmiyyətdə münaqişənin rolu baxımından struktur funksionalizm ideyalarını - “cəmiyyətin qarşılıqlı modelini”- irəli sürən Avropa və Amerika tədqiqatçıları L. Kozer (ABŞ) və R. Darendorf (Almaniya) fəal şəkildə davam etdirmişlər. K. Bouldinq (ABŞ) isə “ümumi münaqişə nəzəriyyəsinə” irəli sürmüşdür. Artıq, aydın olur ki, münaqişənin əsasını müxtəlif siyasi qüvvələrin, sosial qrupların, dövlətlərin maraqlarının toqquşması ilə əlaqəli çoxsaylı səbəblər təşkil edir. Burada, mahiyyət hər hansı bir şüar altında (dini, etnik-separatçı, siyasi) gizlədilsə də, söhbət resursların yenidən bölüşdürülməsindən gedir.

L. Kozer də G. Zimmel kimi belə bir qənaətdə idi ki, münaqişə subyektlərarası formalaşan ziddiyyətdir. Cəmiyyətdə isə münaqişə qarşılıqlı inteqrasiya və sabitləşdirmə funksiyalarını yerinə yetirir: “ciddi şəkildə strukturlaşdırılmamış qruplarda və açıq cəmiyyətlərdə münaqişə əleyhdarlar arasındakı gərginliyin aradan qaldırılmasına yönəlmişdir. Münaqişə adətən, münasibətlər sisteminin sabitləşməsi və inteqrasiyası funksiyalarını yerinə yetirir” (Kozер 1987: 181).

Zimmelin gəldiyi əsas qənaət budur ki, münaqişənin əsasını cəmiyyətin özündə, iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni inkişafda axtarmaq lazımdır. Onun, sosial sistemin sərtliyi və ya çevikliyinə münaqişənin meydana gəlməsinə, məzmununa və formasına birbaşa təsir etdiyi barədə fikirləri böyük əhəmiyyətə malikdir. Zimmel münaqişənin həll edilərək sona çatması ilə əlaqədar qeyd edir ki, bu vəziyyət mübahisənin hər iki tərəfinin həll etməli olduğu bir problem anlamına gəlir. Münaqişənin sonu, düşmənlərin niyyətləri ilə müəyyənləşdirilsə də, birbaşa həmin niyyətlərdən əldə edilə bilməyən prosesdir. G. Zimmelə görə, “çayı birləşdirən körpünün heç bir sahələyə aid olmadığı kimi, həyata keçirilən bu konkret təşəbbüs nə sülhə, nə də müharibəyə aid deyil” (Громов и др., 1996:).

Münaqişənin nəticəsi, şübhəsiz ki, iştirakçıların hədəfləri və istifadə etdikləri vasitələrlə əlaqələndirilir. Onun, yəni münaqişənin müddəti və intensivliyi rəqiblərin istəklərindən, sərəncamlarındakı mənbələrdən və nəhayət, son həllin hazırlanması üçün tələb olunan vaxtdan və səydən asılıdır. Buna baxmayaraq, “münaqişənin sonu, yəni problemin qəti həlli, hesab edilməli olan mövzularda razılığa gəlmək - tərəflərin hərəkətləri ilə birbaşa əlaqəli olmayan amillərlə vurğulandığı üçün ayrıca nəzərdən keçirilməlidir” (Козер 1987: 97).

Münaqişənin inkişafında ideologiyanın həlledici rolunu vurğulayan Kozere görə, münaqişə qrupun birləşməsinə töhfə verdiyindən, qrup liderləri şüurlu şəkildə xarici bir düşmən axtarışına əl atır və “ıldırım çubuğu kimi fəaliyyət göstərən xəyali qarşudurmanı” təhrik edirlər (Козер 1987: 98).

R. Darendorf da R. Aronun ardınca cəmiyyətin dinc vəziyyətinin əslində bir sosial patologiya olduğunu qəbul edir. Cəmiyyətdəki siniflərin güc münasibətlərində iştirakı münaqişə mühitinin formalaşmasına səbəb olur. Eyni zamanda, münaqişənin mahiyyətinin funksional konsepsiyasının müsbət nəticələrinin mütləqləşməsinə inanan R. Darendorf, güc və ya hakimiyyət məsələsi ideyasına söykənən münaqişənin dialektik modelini irəli sürmüşdür (Дарендорф 2002, с.36). Darendorf münaqişələrdə sosial-psixoloji kökləri qəbul etmir. Sonrakı onilliklərdə qərbin siyasi elmlərində müxtəlif davranış nəzəriyyələrinə əsaslanan münaqişə ilə bağlı bir çox nəzəriyyələr meydana gəlmişdir.

Biz həmçinin, münaqişənin başlanması prosesini mükafat və cəza baxımından qiymətləndirən D. Tibo və G. Kellinin adlarını da qeyd etməliyik. Onlara görə, bura-

ya güc münasibətləri, qarşılıqlı asılılıq, bir sözlə, sosial qarşılıqlı fəaliyyətin bütün növləri daxildir. Hadisələrin inkişafı tərəflərin hər birinin mövqeyindən asılıdır (Thibaut, John, 2008: 196–205). Homans təxminən eyni mövqedən, yəni “elementar sosial davranış” çərçivəsində, mükafat və cəzalandırma mübadiləsi olduqda, qarşıdurmanın mənşəyindən bəhs edir (Casper 1958: 597-606). N.Miller, J. Dollard münaqişənin yaranması və gedişində məyusluq və təcavüzün rolunu araşdırmışlar. Söhbət frustrasiya (hər hansı bir məqsədə çatmağa mane olan bir vəziyyət) zamanı meydana gələn təcavüz haqqında gedir. Burada əhəmiyyətli halın mükafat məsələlərindən asılı olduğu göstərilir (Dollard, John and ets, 1939).

A. Bandura və F. Heyder kimi tanınmış psixoloqlar da münaqişənin davranış nəzəriyyəsinə öz töhfələrini vermişlər. A.Bandura, sosial öyrənmə nəzəriyyəsi çərçivəsində davranış nümunələrinin (o cümlədən münaqişə vəziyyətindəki nəticələrin) inkişafından alınmış nəticələrin rolunu vurğulayır. Nəticələrin nəzərə alınması belədir: ümumiyyətlə, insanlar əlverişli nəticəyə səbəb olan reaksiyaları gücləndirməyə meyllidir, bu da fərqli nəticələrə gətirib çıxarır (Bandura 1973). Bu vəziyyətdə meydana gələn disbalans gərginliyə və balans bərpa etmək (və ya münaqişəni aradan qaldırmaq) istəyinə səbəb olur (Heider, Fritz, 1958).

Münaqişə probleminə psixoloji yanaşmanın tərəfdarları arasında T. Nyukomun da xidmətləri qeyd olunmalıdır. Nyukom şəxsiyyətlərarası münasibətləri onların müsbət və ya mənfi inkişafı baxımından nəzərdən keçirməyə çalışmışdır. Dissonans hər kəsin mümkün qədər tez qurtarmaq istədiyi rol gərginliyinə səbəb olur (Newcomb, Theodore, 1968). Bütövlükdə aparıcı psixoloqlar cəmiyyətdəki insanlar və qrupların münaqişə davranışının sosial-psixoloji komponentini müəyyənləşdirməyə və ondan çıxış yollarını müəyyən etməyə çalışmışlar.

Sosial münaqişənin məzmunu və mahiyyəti ilə bağlı ümumi nəticə budur: burada insanların böyük qrupları iştirak edir və müəyyən sosial-psixoloji və ya sosial-mədəni və digər əlamətlər toplusu münaqişə vəziyyətinə güclü təsir göstərir, üstəlik təzyiqa çevrilir.

Münaqişə problemi müasir siyasi elmdə

Münaqişə və onların həlli yolları probleminə siyasi elm nəzəriyyələrində də münasibətlər bildirilir. Əvvəla, siyasi münaqişələrin qiymətləndirilməsi və təsnifatı sistemini nəzərdən keçirək: münaqişələrin forma, məzmun, növ və həlli üsulları ilə bağlı ətraflı təsnifat mövcuddur. Bütün bunlar təkcə siyasi elmlər nəzəriyyəsində deyil, həm də tədrisində, münaqişə tərəflərinin və üçüncü tərəflərin təcrübələrində öz əksini tapmışdır. Bu baxımdan münaqişənin həlli məsələsinə toxunmaq məqsədəuyğundur. Münaqişənin həlli yolları bu və ya digər tərəfin mövqeyindən asılı olaraq seçilir və təklif olunur. Münaqişənin mənşəyi və inkişafının obyektiv məzmunu isə münaqişə ilə əlaqəli bütün aspektlərin sistematik nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Münaqişənin dayandırılmasına subyektiv (tərəflərin tələbi ilə) və obyektiv metodlarla (zorla, bir şey münaqişənin aradan qaldırılmasına mane olanda) nail oluna bilər.

Morton Doyç münaqişənin həlli ilə əlaqəli olan yeddi dəyişən halı müəyyənləşdirmişdir:

1. Münaqişə edən tərəflərin xüsusiyyətləri (dəyərləri və motivasiyası, istəkləri və məqsədləri, münaqişənin aparılması və ya həlli üçün psixopatik, intellektual və sosial ehtiyatları; münaqişə ilə bağlı fikirləri, strategiya və taktika anlayışı və s.).

2. Münasibətlərin fonu (tərəflərin bir-birinə münasibəti, qarşılıqlı stereotiplər və gözləntilər, o cümlədən qarşı tərəfin rəhbər tutduğu fikri, xüsusən də “yaxşı – pis” və “etimada layiq olan - layiq olmayan” sistemindəki fikirlərin əksqütblülük dərəcəsi).

3. Münaqişəyə səbəb olan hadisənin ya prosesin xarakteri (sərhədləri, qəddarlığı, motivasiya dəyəri, tərfi, tezliyi və s.).

4. Münaqişənin yarandığı sosial mühit (müxtəlif qurumlar, təsisatlar və məhdudiyyətlər; seçilmiş strategiya və münaqişələrin idarə olunması və ya həll edilməsi taktikasından, habelə sosial normaların və münaqişələrin idarə olunmasının institusional formalarından asılı olaraq həvəsləndirmə və ya maneə səviyyəsi).

5. Maraqlı tərəflər (münaqişə tərəflərinə və bir-birlərinə münasibətləri, münaqişənin müəyyən nəticələrinə olan maraqları, xüsusiyyətləri). Bir çox münaqişələr, ictimai diqqətin artması fonunda yaranır və münaqişənin gedişatı, əsasən, münaqişə

tərəflərinin fikrincə, maraqlı tərəflərin necə reaksiya verəcəyi və faktiki olaraq necə cavab verəcəklərindən asılı ola bilər.

6. Münaqişə edən tərəflərin istifadə etdiyi strategiya və taktika (üstünlükləri, çatışmazlıqları və subyektiv imkanları qiymətləndirmək və ya dəyişdirmək, tərəflərdən birinin digərinin üstünlükləri və ya çatışmazlıqlarına taktiki yol ilə təsir etmək cəhdləri, məsələn, qanunilik-qanunsuzluq kimi ölçülərdə fərqlənə bilən vədlər və mükafatlar və ya cəza təhdidi, seçim-məcbur etmə azadlığı, rabitənin açıqlığı və etibarlılığı, müsbət və mənfi təşviqlərin istifadəsi, məlumat mübadiləsi, motivasiya növləri və s.) və s.-dən ibarətdir.

7. Münaqişənin iştirakçıları və maraqlı tərəfləri üçün nəticələri (münaqişənin bilavasitə subyektinə ilə əlaqəli qazanc və ya zərərlər, münaqişə tərəflərinin münaqişədə iştirakı ilə bağlı daxili dəyişikliklər, münaqişə tərəfləri arasındakı münasibətlərin uzunmüddətli perspektivləri, müxtəlif tərəflərlə münaqişə zamanı tərəflərin nüfuzu) (Дойч 1997: 212-212).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində informasiya təhlükəsizliyi baxımından nəzərdən keçirəcəyimiz komponentlərdən bəziləri olacaq. Münaqişələrin həllində real vəziyyət göstərir ki, çox vaxt sağlam düşüncə müəyyən siyasi qrupların maraqları və istəkləri qarşısında kənara çəkilməyə məcbur olur.

Əsrlər boyu bəşər tarixində münaqişələr yaranır və tədricən öz həllini tapır. Siyasi elmdə onları dəfələrlə təsnifləşdirməyə, xarakterik xüsusiyyətlərini və həlli üsullarını müəyyənləşdirməyə cəhdlər edilmişdir. M.Veberin göstərdiyi kimi, “dövlət müəyyən bir ərazidə qanuni fiziki zorakılığın inhisarını tələb edən insan cəmiyyətidir” (Вебер 1990: 706). Əgər zorakılıq dövlətin fəaliyyətinin əsasındadirsə, onda zorakılıq sosial qruplar və dövlətlər arasındakı münasibətləri aydınlaşdırmaq üçün də istifadə olunur. Bu, özünü daha sonra münaqişə şəklində göstərir.

Müasir cəmiyyətdəki siyasi münaqişələrin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün müasir dünya nizamının və beynəlxalq münasibətlərin məzmununu təyin etmək lazımdır. Bunu təhlil edərkən politoloqlar xarici və daxili siyasətin qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar tətbiq edirlər. Xarici siyasəti proqnozlaşdırma, ya qərar qəbul etmə prosesi (C. Hermann, O. Holsti, G. Allison və s.) işinə, ya da faktor yanaşmasına (C. Rozenau, D. Frey, D. Ruloff), yaxud daxili siyasi sahəyə aid digər aspektlərin və tərəflərin təhlilinə əsaslanır (Предмет международных отношений). Nəticə etibarilə daxili və xarici siyasət ayrılmaz şəkildə əlaqələndirilir.

dirilir və yalnız şərti olaraq ayrılır. Əgər daxili siyasi münaqişələrdən danışırsanız, bu, onların beynəlxalq nüfuzdan kənar qərar verdikləri və həll olunması demək deyil. Əksinə, beynəlxalq qüvvələrin təsiri çox vaxt münaqişə vəziyyətinə səbəb olur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Raymond Aron beynəlxalq münasibətlərin “müharibə kölgəsi”ndə inkişaf edən bir xüsusiyyətini nəzərdən keçirərək, göstərmişdir ki, onlar özündə “müharibə və sülhə alternativini” ehtiva edir (Aron 2000: 321). O vurğuladı ki, “indiyə qədər ən inkişaf etmiş ölkələr münaqişələrin kəskinləşməməsi və nüvə müharibəsi həddini aşmaması üçün bir-biri ilə birbaşa toqquşmadan çəkinmişlər. Ancaq zorakılıq - inqilabçıların zorakılığı, terrorçuların zorakılığı - hələ də fəvqəl güclərin rəqabətində çox böyük yer tutur. “Kütləvi qırğın silahları, aviasiya və elektron vasitələrin mövcudluğu səbəbindən hərbi gücün hədsiz olması, yeni texniki və humanitar aspektlər baxımından bir çox yeniliklər gətirdi və keçmiş əsrlərin təcrübəsini şübhə altına aldı” (Aron 2000: 42-51).

Siyasi münaqişələrin məzmununu və quruluşunu başa düşmək üçün beynəlxalq münaqişələrin xarakteristikasına müraciət edək. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, münaqişənin xarici və daxili amilləri bir-biri ilə sıx bağlıdır və səbəbləri bir qayda olaraq, beynəlxalq xarakter daşıyır. Keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq, daha doğrusu, İkinci Dünya Müharibəsindən sonra münaqişələrin həlli problemləri aktuallığına görə intensiv inkişaf etməyə başlamışdır. İki dünya sisteminin (kapitalist və sosialist) qarşıdurması, müstəmləkə sisteminin dağılması beynəlxalq münasibətlərdə gərginliyə səbəb olan bir çox ziddiyyətləri üzə çıxardı. Tədqiqatçılar münaqişələrin həlli üçün indi də onların təsnifatı ilə yaxından məşğul olurlar.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin uzun illər boyu davam etməsi şəraitində informasiya müharibəsinin istiqamətləri və formaları mərhələdən mərhələyə dəyişərək öz gərginliyinə və nəticələrinə görə olduqca çətin bir prosesə çevrilmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar, ilk növbədə BMT tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar kağız üzərində qalmış, üstəlik erməni separatçıları və onların himayədarları müxtəlif ölkələrdə və səviyyələrdə beynəlxalq ictimaiyyəti inandırmağa çalışırdılar ki, erməni kimi məzlum və əzabkeş xalq yoxdur, tarixi torpaqlarında yaşamaq haqqı onların əlindən alınmış və bu haqsızlığa onlar daha dözə bilmirlər. Hər cür vəh-

şiliyini və vandallığı erməni tərəfi “müharibə qanunları” ilə izah edirdilər, yaranan vəziyyəti dini və etnik amillərlə izah etməyə çalışırdılar.

Azərbaycan dövləti bu illər ərzində ədaləti bərpa etmək üçün dünya azərbaycanlıları səfərbər etmək, onların birliyini yaratmaq, real həqiqətləri özündə əks etdirən məlumatı yaymaqla ictimai rəyi formalaşdırmaq istiqamətində gördüyü işlərlə yanaşı həm də bölgə və ölkə tarixi, mədəniyyəti, siyasi inkişafı ilə bağlı çoxsaylı məlumatları ümumiləşdirmək, bütün mümkün formalarda onları yaymaq istiqamətində öz işlərini gücləndirmişdir. Nəticədə xeyli sayda, müxtlif dillərdə həm ölkəmizdə, həm də dünyanın bir çox bölgələrində KİV, sosial şəbəkələrdə, kitabxanalarda məlumat yayılmağa başlandı.

Bu istiqamətdə gedən iş son illərdə xüsusi olaraq genişləndi və nəticələri də müsbət oldu. İstər 2016-cı ilin aprel hadisələri, istərsə də 2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük müharibədə ölkəmizin bütün idarəçilik strukturları, media qurumları, vətəndaşlar fəal şəkildə münaqişə vəziyyətinin əsil reallıqlarını dünyaya çatdırmağa başladı. Prezident İlham Əliyev başda olmaqla Prezident aparatı, Milli Məclis üzvləri, aidiyyətli nazirliklər və təşkilatlar çevik, obyektiv, vaxtında hər bir faktı və hadisəni işıqlandıraraq dünya ictimaiyyətinə yaranmış vəziyyətin həqiqətlərini çatdırmağa çalışmışdılar. Şübhəsiz, erməni tərəfi var qüvvəsilə müxtəlif ölkələrdə yaşayan diaspora imkanlarından istifadə edərək vəziyyəti təhrif etmək, haqqı öz tərəfinə döndərməyə çalışırdılar. Bunu KİV-də onların tərəfdarlarının çıxışlarında, əməllərində görmək olurdu. Lakin faktları əyani şəkildə, sübutlar əsasında bütün kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə vaxtında və obyektiv olaraq dünyaya çatdırılması Azərbaycana zəfərin təmin olunması işində əsas amillərdən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan son illərdə beynəlxalq hüquq çərçivəsində atdığı siyasi addımlarda olduqca açıq və ardıcıl şəkildə öz hüquqlarını müdafiə etmişdir. Bu işin daha təsirli olması üçün informasiya və kommunikasiyanın bütün imkanlardan istifadə edilmişdir: diplomatiya, xalq diplomatiyası, aidiyyətli beynəlxalq qurumların hadisələrin təhlilinə və qiymətləndirilməsinə cəlb edilməsi, şəffaf qiymətləndirmə və onun əsasında atılan addımlar. Prezident İlham Əliyev dövlət başçısı olaraq bu istiqamətdə çoxsaylı görüşlər (ayrı-ayrı dövlətlərin rəsmi nümayəndələri ilə görüşlər, jurnalistlərə verilən müsahibələr, teledebatlarda iştirak və s.) keçirmiş, daima xalq, ordu ilə ünsiyyətdə olmuşdur. Ümumxalq birlik hərbi və siyasi sahələrdə məlumatların vaxtında çatdırılması, qiymətləndirilməsi, istimai rəyin formalaşması əsasında da təmin

olunurdu. Nəhayət, daha bir amil qeyd olunmalıdır: dünya birliyində Azərbaycanın mövqeyinin ədalətli olması ideyasının qəbul edilməsi və bunun əsasında real vəziyyətin qiymətləndirilməsi. Bu bölgə ölkələrinin siyasi dairələrinin münasibətində açıq-aşkar görmək olurdu.

Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa etməklə sübut etdi ki, yalnız beynəlxalq hüquq normalarına riayət etməklə bölgədə sülh və əmin-amanlıq təmin oluna bilər. İstənilən halda münaqişə tərəfləri beynəlxalq dairələr və siyasi qüvvələr tərəfindən müəyyən təzyiqlərə məruz qalırlar. Yəni münaqişə sırf ölkədaxili və yaxud iki ölkə arasında formalaşsın cərəyan edə bilməz. Dünya bütövdür, buna görə də ən azı regional münasibətlərdə yaxından iştirak edən ölkələr buna biganə qala bilməz və öz maraqları baxımından həmin münaqişəni qiymətləndirib münasibətini bildirməyi bilər. Bu zaman vəziyyətin düzgün qiymətləndirilməsi üçün obyektiv, qərəzsiz informasiyadan istifadə olunmalıdır.

Son hadisələr göstərdi ki, sosial dəstək, həmrəylik, ictimai rəyin formalaşması da “yumşaq güc” baxımından istifadə olunaraq hadisələrin cərəyan etməsində qüdrətli bir amilə çevrilir. Bu keyfiyyətləri Azərbaycan xalqı daha qabarıq şəkildə torpaqların azad edilən anlarda nümayiş etdirdi. Vahid rəy, vahid stereotiplər formalaşaraq vətəndaş həmrəyliyi və sülhü təmin edərək ümumi məqsədlərə doğru hərəkət etmək üçün vacib bir əsasdır.

Nəticə

Yuxarıda verilən qısa icmaldan görünür ki, siyasi münaqişə cəmiyyətin siyasi quruluşunun ayrılmaz hissəsi, siyasi həyatın zəruri təzahürüdür. Münaqişənin məlumat bazası cəmiyyət fəaliyyətinin bütün sahələrində baş verən proses və hadisələrdir. Tədqiqatçıların problemə münasibətdə müşahidə olunan müxtəliflikləri təbiidir. Münaqişə iştirakçıları həm konkret şəxsiyyətlər (sadəcə adamlardan tutmuş dövlət başçılarına qədər), həm də siyasi qruplaşmalar və müxtəlif faktorlar ola bilər. Dövlətlər münaqişələrin həm yaranmasına təkan verir, həm də onları özünəməxsus tərzdə tənzimləməyə çalışır. Burada məlumat bazası hər bir münaqişə iştirakçısının mənafeyinə xidmət edir. Bunu hər bir dövlət nəzərə almalıdır. Münaqişənin yaranması, baş verməsi və aradan qaldırılması mərhələlərinin hər birində informasiyanın istifadə edilməsinin xüsusiyyətləri var (həcmi, daşıyıcıları, kimə ünvanlanıb və s.). Bu da

təbiidir. Burada münaqişənin xarakteri və ifadə xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranmasının çoxəsrlik tarixi göstərir ki, məlumatın təhrif edilməsi həm də real vəziyyətin (məsələn, demoqrafik strukturun, dini etiqadların, ideoloji təsirin) dəyişilməsi ilə nəticələnmə bilər. Tarixi həqiqətləri və ədaləti bərpa etmək üçün hər bir imkandan istifadə edilməsi zəruridir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Арон, Р. (2000). *Мир и война между народами*: Пер. с фр. /Раймон Арон; Под общ. ред. В. И. Даниленко. М.: NOTA BENE. – 880 с.
2. Аттали, Ж. (1993). *На повороте нового тысячелетия*. — М.: Международные отношения
3. Вебер, М. (1990). *Политика как призвание и профессия*. / Вебер М. Избранные сочинения. М.: С. 644- 675, 689-706.
4. Гоббс, Т. (2017). *Левиафан*. М.: Рипол-Классик. – 672 с.
5. Громов, И. А., Мацкевич А. Ю., Семёнов В. А. (1996). *Западная теоретическая социология*. — М.: — 286 с.
6. Дарендорф, Р. (2002). *Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы ...* М.: Издательство «Росспэн». – 289 с.
7. Дойч, М. (1997). Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) // *Социально-политический журнал*, №1. С. 202—212.
8. Дугин, А.Н. (2011) *Геополитика*. Учебное пособие для вузов. М.: Академический проект. Гаудеамус. – 583 с.
9. Козер, Л.А. *Завершение конфликта* // <http://socioline.ru/seminar>
10. Мамедли, Эмин. (2011). *Карабахская сага*. В двух томах. М.: Том первый – 374 с., том второй – 406 с.
11. Межэтнические конфликты в странах зарубежного Востока (1991) / под ред. А. А. Прусаускаса. – М.: Наука. – 279 с.
12. Предмет международных отношений // <http://ur-consul.ru/Bibli/Konspyekt>
13. Региональные и локальные конфликты: история и современность: реферативный сборник (1989). Академия наук СССР, Ин-т науч. информации по общественным наукам. – 235 с.
14. Степаненкова В.М. (1999) «Борьба всех за всех»: теория конфликта Георга Зиммеля // *Социологический журнал*, № 3-4, с.67-71
15. Almond Gabriel A. (1960). Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics. // In: *The Politics of the Developing Areas*. Princeton
16. Bandura, A. (1973). *Aggression: a social learning analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
17. Dollard, John; Doob, Leonard W; Miller, Neal E; Mowrer, Orval Hobart; Sears, Robert R (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven, CT, US: Yale University Press

18. Heider, Fritz (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. John Wiley & Sons.
19. Homans George Casper. (1958) Social Behavior as Exchange // *American Journal of Sociology* 63:597-606.
20. *Persistence and Change: Bennington College and Its Students After Twenty-Five Years*. By Theodore M. Newcomb, ... (1967). New York: John Wiley & Sons, 292 pp
21. Thibaut, John; Kelley, Harold (2008). "Social Exchange Theory" (PDF). In Griffin, Em. *A First Look at Communication Theory*. McGraw Hill. pp. 196–205.
22. Jacques Attali (1991). *Millennium: winners and losers in the coming world order*. — New York: Random House, 132 p.

Shafag Akhmedova

***The Nature of Political Conflicts and the Role of Information in
Their Resolution***

(abstract)

The article discusses the concept of political conflict. The views and conclusions that express the content and essence of this problem in the history of socio-political doctrines are examined, and the views of modern political scientists are generalized. Among the constituent elements of the conflict, the importance of information, as well as the attitude of researchers to it, stands out. As you know, the acceleration of social processes, the struggle for resources leads to turning points in history, the mobilization of large masses of people. The story is written in blood and numerous victims. As a result, one civilization succeeded another. At the same time, wars and conflicts played the role of communication. As a result, the world changed and began to move to a new stage of development. The impact here is global, that is, irreversible. Information, which plays the role of a subjective factor in history, is an important social event in terms of conflict and should be taken into account in all political actions. The role of information in the development and resolution of political conflicts in the article is primarily related to the correct definition of their nature. After the essence of the conflict has been established, political, economic, military and human information on how to resolve it is analyzed and evaluated. The parties to the conflict are trying to convey distorted, false information to the enemy in order to strengthen their positions. For this, various communication channels and technologies are used. The formation of public opinion is also important here. Modern information and communication technologies create real conditions for people to communicate even between hostile parties. Direct impact, along with the general moral and psychological state of society, helps to use other possibilities of tactics of "soft power". Azerbaijan confirmed the role of these factors in the liberation of its territories.

Key words: *information security, political conflicts, objective and subjective factors in conflicts, public policy, international political relations.*

Доц. Шафаг Ахмедова

**Природа Политических Конфликтов И Роль Информации В Их
Разрешении**
(резюме)

В статье рассматривается понятие политического конфликта. Рассматриваются взгляды и выводы, выражающие содержание и сущность этой проблемы в истории общественно-политических учений, а также обобщаются взгляды современных политологов. Среди составных элементов конфликта выделяется важность информации, а также отношение к ней исследователей. Как известно, ускорение социальных процессов, борьба за ресурсы приводит к поворотным моментам в истории, мобилизации больших масс людей. История написана кровью и многочисленными жертвами. В итоге одна цивилизация сменяла другую. В то же время войны и конфликты играли роль коммуникационной связи. В результате мир изменялся и начинал двигаться к новому этапу развития. Воздействие здесь является глобальным, то есть необратимым. Информация, которая играет роль субъективного фактора в истории, является важным социальным событием с точки зрения конфликта и должна приниматься во внимание во всех политических действиях. Роль информации в развитии и разрешении политических конфликтов в статье в первую очередь связана с правильным определением их природы. После того, как установлена сущность конфликта, анализируется и оценивается политическая, экономическая, военная и человеческая информация о том, как его решить. Стороны конфликта пытаются донести до противника искаженную, ложную информацию с целью укрепления своих позиций. Для этого используются различные коммуникационные каналы и технологии. Здесь также важно формирование общественного мнения. Современные информационные и коммуникационные технологии создают реальные условия для общения людей даже между враждебными сторонами. Прямое воздействие, наряду с общим морально-психологическим состоянием общества, помогает использовать другие возможности тактики «мягкой силы». Азербайджан подтвердил роль этих факторов в освобождении своих территорий.

Ключевые слова: *информационная безопасность, политические конфликты, объективные и субъективные факторы в конфликтах, государственная политика, международные политические отношения.*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 23.01.2021
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 01.03.2021
Çapa qəbul edilmişdir: 10.03.2021